

Kahler Frigyes:

**A magyar forradalom hatása Nyugaton és Keleten - adalékok
(Az 1956-os megtorlás nemzetközi visszhangjához)**

Megmozdul a fél világ

Tüntetések Európa szerte – így foglalhatjuk össze a forradalom leverését követő, Nyugat – európai helyzetet Németországtól, Ausztrián át Olaszországig, a Skandináv államoktól Franciaországig. A zömmel egyetemista tüntetők a magyar forradalom leverése és a szovjet megszállás és a megtorlások ellen tiltakoztak.

A két legerősebb kommunista mozgalommal rendelkező országban – Franciaország és Olaszország – is felkorbácsolta az indulatokat a szovjet fegyveres beavatkozás, noha a két ország kommunista pártjának hivatalos vezetése helyeselte a szovjet vezetés katonai beavatkozását.

Az USA – *ban* sajátosan alakult a helyzet. A nagyszámú amerikai magyar egyként állt a forradalom mellett, és tiltakozott restauráció ellen. Sajátosan alakult a „rab nemzetek felszabadításának” ideológiáját hirdető - hivatalos - amerikai külpolitika¹, amelynek *stratégia céljai* már egészen mások voltak. A stratégiák a *Szovjetunió gazdasági összeomlására*, s nem a katonai erőre építettek. Ez nagyarázza *Eisenhower elnök üzenetét* – amely szerint Magyarországot az USA nem tekinti potenciális szövetségesnek – *megegyeztetette* a szovjetvezetésben *a jaltai világrend stabilitását*. Szovjet olvasatban: a magyarok szovjet blokkban tartása szovjet belügy. Hruscsov megfogalmazásában „Nem lesz nagy háború”².

Az USA különböző nyilvános – ha tetszik farizeus - tiltakozásai természetesen nem változtattak a szovjet belügy „elintézésének” módján. Ez utóbbival mindkét szuperhatalom vezetése tisztában volt.

Az október 29-én kirobbant *szezei háború* miatt megosztott *hivatalos nyugati világ egyetlen hathatós lépést sem tett* a magyar forradalom érdekében.

Az el nem kötelezett államok vezetői közül *Dzsawaharlal Nehru* (1889- 1964) indiai miniszterelnök – az el nem kötelezettek mozgalmanak legtekintélyesebb vezetője – szorgalmazta a közvetítést Magyarország és a Szovjetunió között.³ Ez ugyan nem járt eredménnyel, de alapos okkal feltételezzük, hogy Nehrunak lehetett befolyása Hruscsovon keresztül egyes megtorló ítéletek enyhítésére.

¹ Vö.: John Foster Dulles USA külügyminiszterének beszéde 1956. okt. 27 –én a dallasi világpolitikai tanács előtt in: Békés Csaba: Az 1956 –os forradalom a világpolitikában Bp.1996 p.119 – 121.

² Az SZKP politbüro a1956 október 31-i ülésén vö.: Döntés a Kremlben 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról (szerk.: Vjacseszlav Szereda . Rainer M. János) Bp.1996. p. 35 -46 és 51 – 57.

³ Göncz Árpád interjú, készítette Hegedűs B. András 1958-ban. 1956-os Intézet OHA 2.

Ami az ENSZ hatáskörét illeti: a Biztonsági Tanácsban – a vétó rendszer miatt – esély sem volt, akár csak egy elítélő határozat meghozatalára, a Közgyűlés pedig nem hozhatott kötelező határozatokat. Az a tény azonban, hogy felállítottak egy vizsgálóbizottságot a »magyar ügy« vizsgálatára⁴, és évekig napirenden tartja a kérdést.⁵ A Kádár- kormányt nem ismerte el az ENSZ Közgyűlés Magyarország hivatalos kormányaként, kellemetlenül érintette mind a szovjet vezetést, mind a Kádár – kormányt. Ez – majd évekkel később, 1962 – ben – az USA és Magyarország között megindult titkos tárgyalásokon alkupozíciót jelent. Az USA közkegyelem hirdetése fejében⁶ javasolja a magyar kérdés levételét a Közgyűlés napirendjéről -1962. december 20-án elfogadja a Közgyűlés az USA javaslatát - és helyreállt a kádári Magyarország ENSZ tagsága is. U-Thant ENSZ- főtitkár 1963. július 1-3 között Magyarországra látogatott, s ezzel a hivatalos világ előtt Kádár és hatalmi köre szalonképessé vált.

Az egyes államoknak a magyar forradalom leverésére és a megtorlásra vonatkozó reakcióit a történetkutatás különböző mértékben dolgozta fel. Legtöbbet talán az olaszországi⁷ eseményekről és a

a francia Nemzetgyűlés

fellépéséről tudunk.⁸ Az *olasz* eseményekről a 2006-os a jubileumi évben külön tudományos ülésszak szolt, amelyet az olasz nagykövetség rendezett meg. Ezért e helyen ennek említése mellett bővebben a franciaországi eseményekről szólok. „Bernard Lafay, a Republikánus Balközép Tömörülés (Rossemblement des Gauches républicains et du Centre républicain) frakciójának tagja határozati javaslatot sürgős megvitatását kérte, amelyben a Nemzetgyűlés ünnepélyesen köszönti a »mártír magyar nemzet« és felszólítja a kormányt, hogy a »szabad nemzetekkel« karöltve tegyen meg *mindent a megtorlás megállítására* és az országunkban maradt vagy menekült magyarok megsegítése érdekében.”⁹ (Kiemelés tőlem. K.F.) A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága november 6 –án a kommunista ellenszavazatok ellenére nagy többséggel (32:10) elfogadta a magyar forradalom leverését elítélő és a szovjet beavatkozást helyeslő Francia Kommunista Párt (FKP) álláspontját. *Daniel Mayer* bizottsági elnök –

⁴ 1957. január 10- én . A Kádár – kormány nem engedte be a bizottság tagjait az országba. Korábban , 1956 novemberében az ENSZ főtitkára Dag Hammarskjöld (1905-1961) akart Budapestre jönni, de a Kádár – kormány nem járult hozzá a látogatáshoz. Jkv.p.61.1956. nov.16-i IIB ülés. Az öttagú bizottság 1957 júniusára készítette el a jelentést.

² 1958. június 21. – én az ENSZ ötös bizottsága nyilatkozatban elítélte Nagy Imre és társai kivégzését és december 11én a Közgyűlés napirendre tűzte a magyar kérdést. 1959. december 8-10- ig tartó ülésszakon ismét téma a magyar ügy

⁶ Ez lett az 1963 évi 4. tvr. –el kihirdetett közkegyelem, amelyet Kádár János 1963. március 21.-én jelentett be nyilvánosan. A közkegyelmi rendelettel, azonban számos szabadságharcos börtönbüntetését nem törölték el, sokan – mintegy 600 fő - börtönben maradt, s csak a hetvenes években szabadult.

⁷ Vö. még Pintér Lajos munkássága.

⁸ Kecskés D. Gusztáv: A magyar kérdés a francia nemzetgyűlésben in: Aetas 2006.1. p. 5-18 Fordította: Sziromi Szonja

⁹ Kecskés: Id. mű.

szocialista képviselő – felhívta a Szovjetunió párizsi nagykövetségét, megrendülésének adott hangot a magyar eseményekkel kapcsolatban és lemondta a Külügyi Bizottság Szovjetunióba tervezett látogatását, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa delegációjának a Nemzetgyűlésbe tervezett látogatását pedig elhalasztotta.

A IV. Köztársaság Nemzetgyűlése heves vitát folytatott plenáris ülésen is a magyar forradalomról, amely alkalmat nyújtott a kommunista és antikommunista erők heves összecsapásának. 1956. december végétől azután lanyhult a közvélemény és a hivatalos politika érdeklődése a magyarországi események iránt. A FKP létszámának megcsappanása megállt, s a párt néhány hónap után visszanyerte szavazóbázisát is.

Nagy Imre és társainak halálhíre már közel sem okozott akkora megrendülést a nemzetgyűlésben, mint 1956 őszének drámája.

A francia kommunista mozgalomhoz tartozók egy része, valamint a hozzá közel álló »haladó értelmiségiek«, - akiket Sztálin annak idején csak »használható hülyéknek« nevezett - között az együttműködés megromlott.¹⁰ A Béke Világtanács 1956. november 5- i ülésén heves vita robban ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. Egyes tagok- így Sartre¹¹, Vercors¹², Gérard és Anne Philippe¹³, Weill- Hallé¹⁴, Bourguignon, François Rosay - az ENSZ – hez fordultak egyértelmű állásfoglalásért. Jean – Marie Domenach, Jean Casson, valamint *Gérard és Anne Philippe* kilépett a szervezetből.

Teljes tekintélyével lépett fel a forradalom megtorlása ellen *Albert Camus*¹⁵ filozófus, író , aki 1957 –ben vette át az irodalmi Nobel – díjat. Nem csak a közismert „Magyarok vére” c esszével,¹⁶ amelyet 1957 októberében írt. 1956. novemberében több neves művésszel és tudóssal – többen között Pablo *Picassóval* és *Jean – Paul Sartre*- ral tiltakozó memorandumot írt alá, amelyben elítélte a Szovjetunió lépéseit és a FKP politikáját. E mellett konkrét esetekben is kiállt a börtönbe vetettek, - elsősorban az írók – érdekében.

A kommunista vezetésű államokban

súlyos fenyegetettség mellett - több helyen voltak tiltakozó megmozdulások, amelyet a legnagyobb titokban igyekezett tartani a hivatalos hatalom. Nem csak a magyar lakta *erdélyi* részen.¹⁷

¹⁰ Vö.: Klenjászky Sarolta: Az 1956 –os magyar forradalom és leverésének visszhangja a francia kommunista mozgalomban in: Aetas 2006. 1. p.19 -37.

¹¹ Jean – Paul Sartre (1905. jún.21 Párizs – 1980. ápr.-15 Párizs) filozófus, Irodalmi Nobel – díjas (1964)

¹² Vercors – polgári nevén Jean Bruller (1902. máj.26 Párizs -1991. jún.10 Párizs) író, grafikus.

¹³ Gérard Philipe (1922. dec.4 Cannes – 1959. nov.25. Párizs) színművész, filmszínész.

¹⁴ Benjamin Weill – Hallé (1875 – 1958)

¹⁵ Albert Camus (1913. nov.7.Mondovi- 1960.jan.4. Vleblevin)

¹⁶ Gloria victis – Az 1956 –os magyar szabadságharc költői visszhangja a nagyvilágban szerk.: Tollas Tibor , Nemzetőr Bécs – München 1985 p.5 – 6.

¹⁷ A tiltakozásban nem csak magyarok, de román nemzetiségűek is részt vettek. Több, mint 20 személyt kivégeznek és több ezren kerültek hosszabb – rövidebb ideig börtönbe.

*Kelet – Németországban a Humboldt Egyetemen*¹⁸s a forradalmat vérbefojtó *Szovjetunióba* is. A *Lomonoszov Egyetem* hallgatóinak tiltakozó megmozdulására a szovjet állambiztonságiak csaptak le.

Ugyancsak KGB csapatok számolták fel *Vilniusban* a *litván* – főleg egyetemi ifjúság nagyszabású tiltakozását és ezeket hurcoltak el szibériai büntetőtáborokba.¹⁹

A kommunista államok hivatalos képviselői a forradalom fegyveres leverésének és a kemény számonkérés szükségességének adtak hangot, már 1956 novemberében. 20-án a kelet – német vezetőkkel, 22-23 pedig román küldöttséggel tárgyalt Kádár.²⁰ „német elvtársak nagyon szolidárisan léptek fel...Szép számmal jelentkeztek munkások az ellenforradalom leverésére, a spanyol nemzetközi brigádok mintájára.”

A román delegációt *Gheorgiu - Dej*²¹ vezette. Ő is a fegyveres fellépés, a rögtönítélő bíróságok felállítását és a kivégzések alkalmazását ajánlotta²².

*Csu -En - laj*²³a kínai kommunisták „jó tanácsait”nyilatkozatban fogalmazta meg – Kádár János előadásában: „Rendszerüket²⁴a kínaiak népi demokratikus diktatúrának nevezik, amely tartalmában kifejezi a mi rendszerünk lényegét is: demokrácia a nép felé és diktatúra a ellenforradalom felé. A diktatúrának az ellenforradalom felé mindig és rendszeresen érvényesülnie kell. Most, a jelenlegi helyzetben a diktatúrán van a hangsúly. Ha nem leszünk kíméletlenek elsodornak bennünket.”

Marosán György a kínai „oktatást” így fogalmazta meg a Legfőbb ügyészség 1957.február 4-i országos konferenciáján: „A kínai elvtársak azt mondták, hogy itt nem volt proletárdiktatúra. Annak a feladata, hogy az ellenforradalmat *fizikailag semmisítse meg* ...Ha 1945-ben nem volt mód, akkor 1957-ben ezt meg kell csinálni”.²⁵(Kiemelés tőlem. K. F.)

Bírói függetlenség alulnézetben, avagy, miként lehet –e „hatni” magyar bíróságokra a megtorlás folyamatában?

A kommunista pártállam megteremtéséhez vezető út egyik fontos állomása volt a *bírói függetlenség felszámolása*.²⁶ A bírói elmozdíthatatlanság megszüntetésével és a bírói kar megrostálásával létrehozott *monolit hatalom*

¹⁸ Utal rá Marosán is a z MSZMP IIB nov.16- i ülésén Jkv.p.62.

¹⁹ A litván eseményekkel a magyar forradalom 50. évfordulóján Vilniusban rendezett konferencián több előadás foglalkozott. Többek között előadó volt Lansbergis volt litván államelnök is. A konferencián előadóként részt vettem .

²⁰ A tárgyalásokról az 1956. nov. 23-i IIB ülésen számolt be. Jkv.p.95 -96.

²¹ Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901 -1965) 1945-től a Román Kommunista Párt főtitkára.

²² A román pártvezető felszólalt az IKB november 24. –i ülésén is, erre később kitérünk.

²³ Csu En -laj:(1898-1976) 1928 -1956-ig a Kínai Kommunista Párt KB titkára, 1949 -1958 között miniszterelnök

²⁴ Az 1956.nov.16-i IIB jegyzőkönyvben „rendszerünket” szó szerepel, ezt a tévedést a Jkv. p.67. helyesbíti.

²⁵MOL.228. fon 30/1957 12.ő. e.

²⁶ Kahler Frigyes: Joghatalom Magyarországon 1945 -1989 Zrínyi Bp. 1993.p.151- 158.

olyan helyzetet teremtett, amelyben a bírákat titkos utasításokkal,²⁷esetenként az ügy érdemében adott konkrét „parancsokkal”²⁸irányították, tevékenységüket az ÁVO (ÁVH) ellenőrizte, s azokra a bírákra, akik komolyan vették, hogy „ a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve,”²⁹ nem csak állásukat veszítették³⁰, de súlyos ítéletekkel is büntették.³¹

Ilyen előzményekre alapítva a restauráció is végrehajtotta a bírói karban a további tisztogatást – mások önként távoztak, mert nem voltak hajlandók a megtorlásban részt venni.³²

A bírói függetlenséget „jogfolytonos” alapon fogta fel a kádári hatalom. *Marosán György* a legfőbb ügyészség 1957. február 4-i értekezletén kifejtette: „Velünk szemben nem voltak szívbajosak. Bírói függetlenség. Mit lehet erre felelni? Mitől és kitől független? Hol független a bíró a világ bármely táján.Ha beavatkoztam valamibe, azt mondták, hogy legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb bíróság, alkotmány és törvény. Ez nagyon szép, de egy ellenforradalom kellős közepén alkotmányos hasfájásokkal jöjjenek elő?”³³

S hogy látják ezt a kérdést a jogalkalmazók?

Borbély Lajos fejtett ki a Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb Ügyészség közös pártszervezetének gyűlésén: „Az igazi bírói függetlenség egyet jelent azzal, hogy a bírák semmilyen körülmények között sem befolyásolhatók a munkásosztály érdekei ellen és mindig a proletárhatalmat szolgálják”.³⁴ Hasonló szellemben foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság 1957. március 22-i kollégiumi ülése is. Itt az ítélezést, *mint az osztályharc eszközét* ecsetelte *Lee Tibortól*³⁵ *Radó Zoltánig*³⁶ a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma.

A bírói függetlenséghez szorosan kapcsolódik a *törvényességről* alkotott felfogás. A magas testület a *törvényességet is mint osztálykategóriát* értelmezte: „A

²⁷ Kahler Frigyes: Az ítélezés irányítása Magyarországon 1949-1956. 1. in: Magyar Jog (MJ.) 1991. 3. p. 133-142; Uó. : Az ítélezés irányítása Magyarországon 1949-1956. II. MJ. 1991. 4. p. 205-209.

²⁸ Pl. a Mindszenty perben Olti Vilmos bírónak Tímár István áv. ezredes közvetítette Rákosi utasítását. Kahler Frigyes: A főcsapás iránya: Esztergom Mindszenty bíboros pere Magyarországi Mindszenty Alapítvány 1989. p.103 Hasonlóan Major Ákos bíró Demény Pál ügyében ugyancsak megkapta a „pártutasítást.”Vö.: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.1 szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor) Bp. 1993.p.70

²⁹ 1949. évi XX tv. 41.§.(2) bek.

³⁰ Vö.: Zinner Tibor –Kahler Frigyes – Koczka Éva – Pálvölgyi Ferenc – Tóth Béla: Megfogyva és megtörve - Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918 – 1962. Közlöny Kiadó Bp.2005.p 9.7 – 389; 477 – 514.

³¹ Így Rákossy Árpád kecskeméti megyei bírósági tanácselnök és bírótársai esetében vö.: Kahler Frigyes: Akik komolyan vették az esküt in: Valóság 1997. 11. p. 50-53. Részletesen feldolgozva: Kahler Frigyes – Zinner Tibor: Homo homini lupus – avagy a koncepció ítélezés jogállami álarcban in: Büntetőjogi tanulmányok XV. p.7 – 69. és in: A Kúria és elnökei II. Bp. hvgorac Lap és Könyvkiadó p.110 - 182

³² Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet Bp.2001.p. 169 – 196.

³³ Marosán György hozzászólásából MOL. 288. fond.30/1957 12 .ő. e

³⁴Id.: Kahler : Joghalál p.24.

³⁵ Dr. Lee Tibor (1890-1974) jogász,1922-től az igazságszolgáltatásban dolgozott (Budapesti Királyi Ügyészség alelnöke,majd főügyész) 1947.február 10-től a legfőbb államügyész helyettese,1948 június 28-tól budapesti főállamügyész.1951-1953 között internálják,1954-ben szabadul,1957-ben rehabilitálják,1957 január 16-tól bíró a Legfelsőbb Bíróságon,a Büntető Kollégium vezetője 1965 május 31.ig

³⁶Dr. Radó Zoltán a Nagy Imre-per első tanácselnöke, szívrohama után az ügyet a Vida tanács tárgyalta.

törvényesség objektív értelmezése azt jelenti, hogy a proletár államhatalomtól függetlenített szemlélet, ami lényegében burzsoá szemlélet.”³⁷

Domokos József – a Legfelsőbb Bíróság elnöke - pedig nem szégyellte kijelenteni: „*Tanuljunk egy kis osztályharcot a fasizmus igazságszolgáltatásától...*”³⁸

Nagy erővel folyt ez irányban a kormányzat propaganda tevékenység is. Különös figyelmet érdemel a sajtóban megjelent írások között Markója Imre - akkor az MSZMP KB Adminisztratív és Közigazgatási Osztály munkatára³⁹ „*Osztályharcos bíraskodást*” c. írása⁴⁰ valamint Biszku Béla: „*A proletárdiktatúra időszéri kérdései*” címmel megjelent brosúrája.

A megtorlást végrehajtó bíróságok részére a hatalom átalakította a jogrendszert, amely lehetővé tette, hogy a hatalom valamennyi kívánságát „jogszerűen” ki lehessen szolgálni.⁴¹

S itt elsősorban nem a *súlyosítási tilalom feloldásáról*⁴² és a jogerősen lezárt ügyeknek a terhelt terhére történő újbóli felvételéről, vagy hogy *16. évét betöltött fiatalokkal szemben* „jogszerűen” lehetett *halálos ítéletet* lehetőségéről van szó.⁴³

Arról, hogy kik kerültek végül az „igazságszolgáltatás” őrlőkövei közé, s végső soron mi lett a sorsuk nem *jog* kérdése volt, hanem a központi és helyi politikai vezetők megítélésén nyugodott.

Az MSZMP PB az *Országos Koordinációs Bizottságon* keresztül - mintegy intézményes formában – operatív módon irányította a megtorlás folyamatát. Ennek vezetője *Biszku Béla* PB tag belügyminiszter, meghatározó tagjai *Szénási Géza* legfőbb ügyész és *Nezvál Ferenc* igazságügy – miniszter volt

A 103/1958 IM-BM-Legfű közös – titkos - utasítás egy bizottságot állít fel a *megyei párttitkár* (első titkár) vezetésével. A bizottság tagja a megyei rendőrkapitányság vezetője, a megyei ügyészség vezetője és a megyei bíróság elnöke. Ez a bizottság minősít és dönt, hogy a forradalmi tevékenységéért gyanúba keveredett „*megtévedt munkás és dolgozó paraszt származású személy*” akinek „*kisebb jelentőségű ellenforradalmi jellegű cselekménye*” miatt nem kell bíróság elé állnia. Döntöttek abban a kérdésben is, kik azok, akik az előbbi kategóriába nem sorolandók, („*e pont alá nem vonható osztályidegen,*

³⁷Id.: Kahler Joghálal p.24.

³⁸Iratok. 2 p.702-765, Domokos felszólalása az 1957 március 28.i országos bírói értekezleten .

³⁹Később igazságügyminiszter.

⁴⁰Népszabadság 1957. május 19. Az osztálybíraskodásról Vö. még: Zinner: A kádári megtorlás, p. 337-378.

⁴¹ Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma? Kortárs –Püski 1997 p.215-217. Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet Bp.2001p.105 - 168.

⁴² Hogy ti. csak a vádlottnak és a védőnek a fellebbezésére is lehetett a vádlott terhére súlyosabb, akár halálos ítéletet is hozni, súlyosításra irányuló ügyési fellebbezés nélkül. A legfelsőbb Bíróság Népbírói tanácsa gyakran élt ezzel a lehetőséggel.

⁴³ Manszfeld Péter esetében ezzel az embertelen lehetőséggel is élt Vágó Tibor tanácsa. Az 1945 évi VII. tv. cikknek ezt a rendelkezését az 1946 évi VII. tv. fenntartotta és hatályban volt a megtorlás joganyagában is.

osztályellenség, huligán, és a szokásos bűnöző”) az ő sorsuk áll a halálraítéltek és a börtönt szenvedettek számadatai mögött.

Valamennyi magyarországi bíróság - ideértve a Legfelsőbb Bíróságot is - közvetlenül alá volt rendelve az MSZMP PB politikai akaratának, (az ország megyéiben a megyei párttitkár jelenítette meg ezt a politikai akaratot).

Arra nézve, hogy miként működött ez az intézményesített politikai beavatkozás – kombinálva „kézi vezérléssel” bizonyítja néhány forráshely:

Vida Ferenc tanácselnök - maga adta elő 1989-es interjújában - , hogy a népbírák az „íróperben” (Déry Tíbor és társai ellen folyó ügy) is akasztani akartak, holott a pártvezetés megtiltotta, hogy ebben az ügyben halálos ítéletet hozzanak. Vida Ferenc - akit a népbírák leszavaztak a tanácskozáson - *Marosán György* hívatta segítségül. Marosán „eligazította” az egész bírói tanácsot „...nyomatékosan eltanácsolta a népbírakat a „bírói hatalommal való visszaéléstől”. A három népbíró „belátta”, hogy teljesen elhibázottan makacsolták meg magukat.”⁴⁴

Az egyes ügyekbe való beavatkozásról nyíltan beszélt Kádár is az MSZMP KB 1957. április 5-i ülésén: „Itt muszáj erősíteni (sic !)...Előfordult például, hogy *Nezvál elvtárs* egy ilyen ügyben *kiizzadt egy halálbüntetést* és a felső bíróságon megesett a szívük rajta és a büntetést átváltoztatták életfogytiglani börtönre....Össze kell szedni egy tucát ilyen ügyet...A bírósági munka most a Népköztársaság létét jelenti.”⁴⁵

A ránk maradt számos dokumentum közül - amelyekben a politikai nyomozó osztályok a *pártszerveknél kifogást emeltek* egyes bírói ítéletek ellen^{46a} legismertebb az a levél, amelyben Pap János Veszprém megyei párttitkár a Veszprém Megyeri Nemzeti Forradalmi Tanács Elnöke Brusznjai Árpád tanár kivégzését követeli, mert az első fokon kiszabott életfogytig tartó börtönt enyhének tartotta.⁴⁷

Látjuk tehát: a büntető ügyekbe való politikai beavatkozás nem csak lehetőség, hanem *gyakorlat volt* Magyarországon a megtorlás éveiben.

Arról is szólnak szóbeli emlékezések – hogy megkerülhetetlen magyar személyiségek – így *Kodály Zoltán*, vagy éppen as Brusznjai ügyben *Moravcsik Gyula* - megkíséreltek kegyelmet kieszközölni. Utóbbi akció sajnos eredménytelen volt Pap János párttitkár ellenkező kérelme ellenében.

⁴⁴ Vida Ferenc - Faragó Jenő: Perbe fogott ítélet. Interjúk a Nagy Imre-per tanácsvezető bírójával 1989-ben p.55-56.

⁴⁵MOL.228.fond 4/7 ő e.

⁴⁶MOL.XIX.E-1-88 doboz Közli Sortüzek 1956 II.,jelentés p.334-371.

⁴⁷ Részletesen vö.: Kahler Frigyes :A Brusznjai -per Bp.1998.

Külföldi behatások

Keletről – a Nagy Imre – ügy

Tekintsük át a történéseket, amelyek a Nagy Imre perhez és a kivégzésekhez vezettek:

Még a november 4-e utáni napokban vagyunk, abban a 22 napban, amikor Nagy Imre a jugoszláv nagykövetség falai között várja a fejleményeket, s 5 hónap és 13 nap 1957. április 17-ig, amikor a Snagovban Rajnai Sándor⁴⁸ - Nagy Imre perének későbbi vizsgálója és előkészítője - letartóztatta őt és a Gyorskocsi utcába hurcolta.

November 11. - én azonban Kádár még így láttatja Nagy Imrét az Ideiglenes Központi Bizottság (IKB) tagjaival: „Nekem személyes meggyőződésem, hogy Nagy Imre, Losonczy Géza és a többi *elvtárs*, akik a kormány tagjai voltak, az ellenforradalmat segíteni nem akarták. Ténylegesen az intézkedésekbe beleszólása a kormány tagjai közül Nagy Imrének, Losonczynak és nekem volt, csak ez a kabinet⁴⁹ volt a Minisztertanács nem dolgozott egész héten.”⁵⁰ (Kiemelés tőlem. K. F.)

November 11-i IKB- n Kádár így fogalmazott. „Meg kell mondani, hogy valójában forradalmi időket élünk és forradalmi módszerrel is kell dolgozni. Aki továbbra is uszít, legyen bárki, izolálni kell, mert ebbe tönkre megy az ország”.⁵¹

Apró Antal úgy vélekedet, hogy „...Nagy Imrének és másoknak politikai súlya, tekintélye van”.⁵² Hasonló képen szólt *Aczél György* is: „Feltétlenül döntő nagyon széles tömegbázis alapján elkezdni a tárgyalást Nagy Imrével. Közülük személyes barátom csak Újhelyi Szilárd, Nagy Imrét nem is ismerem, mégis az a véleményem, hogy alapjában *ezek becsületes emberek és tárgyalni kell velük*”.⁵³ (Kiemelés tőlem K.F.).

⁴⁸Rajnai Sándor /Reich/(1922- 1994) pályáját a BM Vidéki Főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán kezdte alhadnagyi rendfokozattal,1947-ben BM ÁVO -n a Belső reakció elleni harc osztályán a II. alosztály vezetője,1956. okt. 23-28 között BM főügyeletén szolgált (ekkor rendfokozata áv. alezredes). A forradalom leverése után a megtorlás egyik végrehajtója, a Gyorskocsi utcában a Politikai Nyomozó Főosztály parancsnokának helyettese, ezredes. 1962 aug.31-től a moszkvai nagykövetség tanácsosa,1966 júliustól a BM. III. Állambiztonsági Főcsoport vezető-helyettese, majd 1967-től a III/I- es csoportfőnöke.1968.november 7-től rendőr vezérőrnagy.1976 dec.31-től nyugdíjas, 1978-ban nagykövet Bukarestben ,1982 aug.25-től Moszkvában nagykövet 1989.júniusig. A rendszerváltozás után ismeretlen helyre távozik Magyarországról.

⁴⁹1956. október 30-án alakult 7 tagú kabinet: Nagy Imre, Tildy Zoltán,Kádár János,Losonczy Géza,Kovács Béla,Erdei Ferenc valamint a Szociáldemokrata Párt egy küldötte Vö.:Glatz Ferenc *História 4-5/1989*.

⁵⁰ A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. Intera Rt 1993 szerk.: Balogh Sándor (továbbiakban: Jk.) MSZMP IKB 1965 november 11-i ülésén p. 25.

⁵¹Jk. p. 29.

⁵²Jk. p. 32.

⁵³Jk. p. 41.

November 23-án, az elfogás napján a Ideiglenes Intéző Bizottság (IIB) ülésen külön napirendi pont volt „*Nagy Imre csoportjának ügye*”. Két nap telt el csak november 21-e óta, amikor is kormányközi megállapodásban *szavatolta Kádár Nagy Imre hazatérését bántatlanságát.*⁵⁴

Kádár következő szavait nem kommentáljuk: „Nem mentek a lakásukra - ezt bizalmasan közlöm - és a világon senkinek semmi köze hozzá hova mentek. Sem a jugoszlávoknak sem a világ más kormányának.”⁵⁵

Mindazonáltal Kádár azt is kijelentette: „megmondtuk (már mint „a jugoszláv elvtársaknak” K.F.) hogy semmiféle örök száműzetésről nincs szó, de Mindszenty, Kéthly, és a Szabad Európa, a Budapesti Munkástanács követeli Nagy Imre kormányát, akkor az ország helyzete megköveteli ezt a megoldást. Nincs bosszúról szó. Nem örökérvényű ez a száműzetés, eltelik 3 hónap, más körülmények között fogunk dolgozni, akkor itt lehetnek Budapesten.”⁵⁶

A november 24-i IKB ülésen Gheorghiu-Dej felszólalásában bejelentette: „Mi a munkás - paraszt forradalmi kormány kérésére menedéket adtunk Nagy Imrének és a többieknek. Mind egészségesen érkeztek Romániába. Megfelelő feltételeket teremtettek részükre, hogy informálva lehessenek arról, hogyan áll helyre a rend Magyarországon, milyen a magyarországi helyzet. Egyesekben az a vélemény alakult ki, hogy Nagy Imre nélkül Magyarországon a rend és a fegyelem nem állhat helyre. A valóság más. És reméljük, hogy ha valami becsület maradt benne, ezt be fogja ismerni. Reméljük, hogy meg fogja változtatni álláspontját.”⁵⁷ A román pártvezér azonban tévedett, Nagy Imre nem hajolt meg a főbancok előtt.

November 28-án az IIB- n ismét szóba került Nagy Imre. Kádár állítása szerint: „Másodikán (ti. november 2-án ! - K. F.) üzenetet kaptam a jugóktól, minden erővel támogatni fognak minket, vállalták, hogy nagykövetük elmegy Nagy Imréhez és ráveszik, hogy mondjon le, mert képtelen erélyt mutatni és rendet tartani és ráveszik Nagy Imrét, hogy ne támogassa az ellenforradalmat. Ha másképp nem megy lemondásra készíti. És két napra rá 4-én egészen más helyzet állt elő. Ha kell meg fogom mondani az egész világnak...Nagy Imréék nem az ellenforradalom elől, hanem egész másért szaladtak be a követségre”⁵⁸

⁵⁴ 1956. november 18-án Lukács Györgyöt, Szántó Zoltánt, Vas Zoltánt már tartóztatták le és a foglyokat Mátlyásföldre a KGB- hez vitték. Kádár ezen a napon vette át Kardelj jugoszláv külügyminiszter levelét D.Vidič külügyminiszter helyettől.

⁵⁵Jk.p.98.

⁵⁶Jkp.99.

⁵⁷Jk.p.111.

⁵⁸Jk.p.127-128.

A december 2-3.-i IKB ülésen Kádár egyetértést követel az IKB – ban: „*Nagy Imre és csoportja kérdéséről.*”⁵⁹

Kádár ekkor még Nagy Imre elvtárs szerepéről beszél, kétségtelenül egyértelműen negatív előjellel (különösen „a november 1. és 3. között kialakult új platform a Nagy-kormány teljes átalakításával járt.” Nagy Imre november 4-e utáni magatartását Kádár *árulásnak* minősítette: „Azután jött a 4-i fellépése Nagy Imrének, amit minőségileg egy más kategóriába kell sorolni. Nagy Imréék, akik kommunistának nevezték magukat, akik tudták, hogy a szovjet csapatok miért jönnek Budapestre - és még sok mást is tudtak, amire vissza fogok térni - mindennek ellenére azt a fellépést csinálták, amit csináltak, úgy, hogy mi rögtön kénytelenek voltunk úgy minősíteni - ha nem ezzel a szóval, de - *árulása a munkásosztály pozícióinak*”.⁶⁰

Bár az IKB- n belül sem volt egységes a megítélés a Nagy Imre tevékenységéről, s különösen a romániai »*deportálásáról*«, ⁶¹ Kádár megítélése meghatározó volt.

1957. január 1 - 4 között - Kádár pozícióját megerősítendő - Budapesten ülészetek a magyar párt és állami vezetőkkel a szovjet, bolgár, csehszlovák, román párt és állami vezetők. A kommunista vezetők illusztris testülete Nagy Imrét egyöntetűen »*árulónak*« bélyegezte, s ez hangot kapott a „*Kommunista testvérpártok budapesti tanácskozásának nyilatkozatában*” épp úgy, mint Kádár január 6-i nyilvános beszédében. Mindez igen rossz előjel Nagy Imre sorsát illetően, de itt még koránt sem dőlt el minden *Nagy Imre sokkal súlyosabb személyiség volt annál, sem, hogy életéről és haláláról csak a belső erők döntsének. Kiss Károly*⁶² (akit melleleg Nagy Imre mentett meg Rákosi bosszújától) 1957 február 15-i beszédében Nagy Imre bíróság elő állítását követelte⁶³, s öt nap múlva Apró Antal⁶⁴ jelentette ki, hogy Nagy Imre „*áruló, az ellenforradalom barátja*”.

⁵⁹Jk. p 144-149.

⁶⁰Jk. p.146.

⁶¹Gyenes András hozzászólása : „Az a véleményem,nem volt helyes megoldás,amilyen módon Nagy Imréeket Romániába deportálták. A Nagy Imre-ügyet le kell zárni, nem foghatunk most hozzá. Nem tartom szerencsésnek az ügy adminisztratív lezárását. Nagy Imre elsősorban nem Nagy Imre ügye. Nagy Imre a párttörténet fejezete. A Nagy Imre-probléma a párt egyre súlyosbodó betegségét tükrözik.”Jk.p.205.

⁶²Kiss Károly (1903-1983) eredeti foglalkozása, cipész,1944-től kommunista politikus pártfunkciói:1944 -1956 között a MKP majd az MDP KV tagja.1945-1946-ban,1951-1953 majd 1956 júliustól októberig PB tag,1956 okt.28-tól az MDP hattagú elnökségének tagja,1956.november 4 után az MSZMP KB titkára, a Szervező Bizottság irányítója,1956. nov. től 1983.id az IKB, majd KB tagja.

⁶³ „Az egyszerű emberek egyre inkább azon a véleményen vannak,hogy Nagy Imrét bíróságnak kell átadni a súlyos bajért,amit okozott”

⁶⁴Apró Antal (1913-1994) 1945-1948 MKP KV osztályvezető, 1951- ig SZOT főtitkár, 1952 .jan.15-1953.júl 4 építőanyag-ipari miniszter, a Magyar Dolgozók Pártja(MDP) Központi Vezetősége (KV) Katonai Bizottságának tagja, 1956 okt. 26-okt.31-ig a Nagy Imre kormány minisztere, Az MSZMP IIB majd PB tagja 1980-ig,az MSZMP IKB ill. KB tagja 1988.ig. 1956.november 7-től 1957. május 9-ig a Kádár-kormány iparügyi

A külügyminisztérium 1957. február 27-i hivatalos közleménye szerint „A kormánynak nincs szándékában átadni Nagy Imrét a bíróságnak”.

Maga Kádár április 4-én szólalt meg a kérdésben, kijelentette a külföldi újságíróknak tartott sajtóértekezleten: „nem lesz Nagy Imre-per...”, annak ellenére, hogy Révai József március 7-én - a keményvonalasok álláspontját hangsúlyozva - követelte: „A pártnak el kell ítélnie Nagyot fenntartások nélkül és megfellebbezhetetlenül.”

Igaz, Révai nem beszélt *bírói* elítélésről, de közismert, hogy a kommunista államokban valójában az általa követelt *megfellebbezhetetlen ítélet* a gyakorlatban azonos a halállal.

Kádár április 4-i nyilatkozatnak jóhiszeműsége azonban több, mint megkérdőjelezhető. Ma már tudjuk 1957. március 3-án a Szovjetunió Kommunista Pártja KB elnöksége tárgyalta Nagy Imre ügyéről.⁶⁵ Ponomarjov⁶⁶ Bukarestbe indult, „hogy beszélje meg román barátainkkal a Jepisev elvtárs 62. számú 1957. február 27-én küldött táviratában kifejtett kérdéseket”. Malenkov pedig megbízást kapott, hogy „... tájékoztassa Kádár elvtársat a Nagy Imréről és csoportjáról folyó véleménycseréről.”(Kiemelés tőlem K.F.)⁶⁷

1967. február 26-án az MSZMP KB ülésen Kádár referátumában⁶⁸ - a Jugoszláviával való rossz viszony értékelése keretében - érzékeltette, hogy Nagy Imre nem alkudott meg. A „Nagy Imre csoport értékelése” lényeges kérdésként merült fel a két ország kommunista pártjának ellentét-listáján. A jugoszláv vezetők „Bizonygatják, hogy Nagy Imréék nagy autoritással rendelkező emberek még ma is...”⁶⁹ Moszkva véleménye azonban más volt. Így közel öt hónappal Nagy Imre szabadságának szavatolása után történt szovjet elfogása után (akkor tájt igen sokan Török Bálint 1541-es törbecsalását emlegették) végül is a moszkvai prezídium a Nagy Imre ügy az »adminisztratív« eszközök történő »megoldása« felé hajlott.

Nem véletlen tehát, hogy Nagy Imre letartóztatását *csak ezt követően* - 1957. április 17-én - foganatosították. Megkezdődhetett a visszaszámlálás: 1958 június 16-ig 1 év - és 1 nap híján 2 hónap van hátra.

minisztere, 1957. máj. 9-1971 miniszterelnök helyettes, 1971-től az országgyűlés elnökeként 1984 december 19-én vonult nyugdíjba

⁶⁵Hiányzó Lapok 1956 történetéből (Bp. 1993) p. 157.

⁶⁶Borisz, Nyikolajevics Ponomarjov a KB-ban 1955-1986-ig a külföldi kommunista pártokkal foglalkozó osztály vezetője volt.

⁶⁷Bulganyin és Malenkov arra is megbízást kapott, hogy Kádárt Maléter Pál és Kopácsi Sándor ügyében is tájékoztassa a KB elnökség véleményéről (Uo.)

⁶⁸MOL. 288 fond 4/5 ö. e. p. 21.

⁶⁹MOL. 288 fond 4/5 ö. e. p. 22.

A letartóztatás - mint az köztudott - a *büntető eljárás része*. Moszkvában tehát a büntető eljárás mellett döntött a KB elnöksége, Kádárnak ezt tudnia kellett április 4-én, nyilatkozata tehát tudatosan valótlan volt.

Most térjünk vissza a Nagy Imre sorsát tragédiába taszító politikai történésekhez.

1957 augusztusára készen állt a Rajnai - csoport által összeállított anyag alapján az MSZMP PB által jóváhagyott vádirat.⁷⁰ Kádár azonban a vádiratot *előzetese jóváhagyásra megküldte Moszkvába, ez után került a PB elé!* Az vádirat az SZKP KB elé került döntés végett. *Biszkú Béla* belügyminiszter referálta⁷¹ J. Andropovnak⁷², R. Rudenkónak⁷³ és P. Ivasutinnek.⁷⁴

A Feljegyzés szerint 11 személyt - Nagy Imrét, Losonczy Gézát, Donáth Ferencet, Gimes Miklóst, Maléter Pált, Kopácsi Sándort, Tildy Zoltánt, Jánosi Ferencet, Vásárhelyi Miklóst, Szilágyi Józsefet és a nyugatra távozott Király Bélát – „*mint az összeesküvők vezető magját*” elkülönítették. A pert az MSZMP PB szeptemberre tervezte lebonyolítani.

A kiszabásra kerülő büntetéseket illetően is *jóváhagyásra* terjesztette elő a magyar belügyminiszter a döntést. Ez mint a vita során elhangzott *vélemény* került előadásra: „...*a vádlottak között differenciálni kell, s bűnösségük fokának megfelelően a legsúlyosabb büntetést kell kiszabni Nagy Imrére, Losonczyra, Donáthra, Gimesre, Szilágyira és Király Bélára.*” (Kiemelés tőlem K.F.) Mint tudjuk a „legsúlyosabb büntetés” ebben az időben a **halálbüntetés** volt Magyarországon.

Érezhető, hogy a Kádár - rezsím számára nem volt kockázatmentes vállalkozás a Nagy Imre-per. Egyrészt, mert a jugoszlávok felvethetik a kormány szószegését (ennek kivédésére a „*Jugoszláviát kompromittáló anyagok*” hivatottak) másrészt „*hogy a hazai és külföldi közvéleményt felkészítsék...bírósg elé állítják az íróknak Nagy Imrével korábban szoros kapcsolatban álló csoportját*”.

Az SZKP KB döntés előkészítői szerint a Kádár által küldött anyag áttanulmányozása után úgy döntött, hogy: „...a Nagy Imre és csoportja elleni vádindítványra kidolgozott tervezet alapján elfogadható, de még tovább kell dolgozni rajta, mindenekelőtt azon a részen, amely az áruló Nagy Imre csoportnak az imperialistákkal fenntartott kapcsolataival és az utóbbiak

⁷⁰MOL XX-5-h Operatív iratok 18.kötet.

⁷¹1957. augusztus 26-i feljegyzés. A „Jelcin dosszié” szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János (Bp.1993) p.199-200.

⁷²Jurij Vladimirovics Andropov (1914-1984) 1956/57-ben magyarországi szovjet nagykövet, 1957-1961-ig az SZKP KB szocialista országok kommunista pártjaival fenntartott kapcsolatokkal foglalkozó osztály vezetője.

⁷³Roman Andrejevics Rudenko (1907-1981) a Szovjetunió legfőbb ügyésze SZKP KB póttagja.

⁷⁴Pjotr Ivanovics Ivasutin (1909-? hadseregtábornok, az SZKP KB vezető beosztású tisztviselője.

ellenforradalmi lázadás előkészítésében és lefolytatásában játszott szerepével foglalkozik.”

Utasítás született arra is, hogy az *írók pere nyilvános, Nagy Imréné zárt legyen. S* ami nem elhanyagolható - ez szerepel az MSZMP PB határozatban is - a per időpontja az ENSZ »magyar kérdés« vitája - 1957.szeptember 10-14 utáni időpontban kezdődhet. Az ügyben Biszku Béla szovjet tanácsadókat is kapott: Rudenko és Ivansutin személyében. Persze a per operatív részének bonyolításánál sem bízták kizárólag az alezredestől ezredessé előlépetett Rajnai-csapatra. Sumilin ezredes volt szovjet részről a per „főrendezője”⁷⁵.

A szeptemberi időpont csúszásának lehetséges okait, mit ne firtassuk. Tény, hogy az *írók perében* Vida Ferenc és tanácsa 1957. november 13-án hirdetett ítéletet, amelyben egyetlen halálbüntetés sem volt. A legszigorúbb büntetést - 9 év börtönt - Déry Tiborra⁷⁶ szabták ki a Marosán által»kioktatott« népbírák.

A Nagy Imre per »előkészítése« tehát befejeztetett. Megkezdésére azonban csak 1957. december 12-én adott utasítást az MSZMP legfelsőbb vezetése.

A készülő per e közben a nagypolitikai játszma egyik ütőkártyája lett.

„1957. november a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójának megünneplésével párhuzamosan sor került *46 kommunista párt küldöttségeinek találkozására* Moszkvában. Hosszú idő óta ez volt a kommunista mozgalom első ilyen méretű hivatalos találkozója” (Kiemelés az eredetiben - K.F.) Így örvend a hivatalos pártkrónika a hetvenes évek közepén.⁷⁷ Az értekezlet behatóan foglalkozott a szocialista országok közötti kapcsolatok kérdésével, valamint a szocialista építés alapelveivel a több országban épülő szocializmus körülményei között. Nagy fontosságot tulajdonítva a kölcsönös egyenjogúság, a szuverenitás tiszteletben tartása és a belügyekbe való be nem avatkozás elveinek. A nyilatkozat leszögezte, hogy ezek „nem merítik ki a szocialista országok közötti kapcsolat egész lényegét. A szocialista országok kölcsönös viszonyának elválaszthatatlan része a kölcsönös testvéri segítség „...- hangsúlyozva - a szocializmus építésének elengedhetetlen, törvényszerű közös vonásai vannak minden országban”.⁷⁸ Mindez a magyar köznyelvre fordítva: az államközi kapcsolatok klasszikus elvei *alárendeltek* a Szovjetunió érdekeinek. A később *Breznyev - doktrínává* formálódott és merevedett»el« szentesítette a magyar forradalom vérbefojtását (később a prágai tavasz eltiprásának is»elvi« alapjául fog szolgálni).

⁷⁵Vö.: Kopácsi Sándor: Életfogytiglan (Nyíregyháza 1989) p.222.

⁷⁶Háy Gyula 6 év, Zelk Zoltán 3 év, Tardos Tibor másfél év börtönt kapott.

⁷⁷A nemzetközi munkásmozgalom története 1945 - 1974 szerk.: Harsányi Iván - dr.Szántó György (Bp.1975) p.181.

⁷⁸Uo.p.182. idézi *Az emberiség békéjéért jövőéért Kossuth.1957.p.19.*

Az 1957-es nagy *moszkvai bolsevik zsinat* azonban nem felhőtlen. A párttörténet »stratégiai nézeteltérések« címmel ír minderről. Nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy Mao Ce-tung kínai párvezető atomfegyvereket követelt és a harmadik világháború megindítását. Mao nem kisebb agyrémet adott elő, mint : „ha az emberiség fele megsemmisül, még megmarad a másik fele, az imperializmus viszont teljesen megsemmisül, s az egész világon csupán a szocializmus lesz.”⁷⁹

Hruscsov - aki ebben az időben érte el ingatag hatalma zenitjét és koránt sem volt ennyire biztos a háborús győzelemben - ezzel szemben a közös nyilatkozatban is belefoglaltatta: „*Jelenleg a béke erői annyira megnövekedtek, hogy reális lehetőség van a háború elhárítására.*”⁸⁰ Ugyanakkor - éppen a kínaiak harciasságának ellensúlyozására - szükségesnek érezte bizonyítani a világ kommunista vezetői előtt kérlelhetetlen kommunista eltökéltségét, a »revizionizmus« elleni. Különösen szükség volt Hruscsov tekintélyét megerősíteni a Jugoszláv Kommunista Szövetségének magatartására figyelemmel. Ismeretes volt ugyanis a résztvevők előtt: Hruscsov 1955 májusi belgrádi útjával elérte ugyan, hogy a Jugoszláv Kommunista Szövetség (JKSZ) megjelent a »nagy zsinaton«, de *nem írta alá közös dokumentumot*. A JKSZ 1958-as programja⁸¹ - számos kérdésben - szembehelyezkedett a moszkvai dogmákkal mind ideológiai, mind gyakorlati politikai kérdésekben. Tito szembefordulása Hruscsovvá olyan veszedelmes példa volt az »egy akol«elvére.

Alig távoztak el Moszkvából a delegátusok, megkezdődhetett Nagy Imre és társai pere annak bizonyosságául, hogy Hruscsov leszámol a »revizionizmussal«, amely Magyarországot csaknem elszakította a szovjet - bloktól, s figyelmeztetésül minden kommunista alkirálynak: így jár, aki lázadni mer Moszkva mindenhatósága ellen.

1957. december 16.-én rövid jegyzőkönyv⁸² tudatja az MSZMP PB zárt üléséről, hogy 1957. december 21-én délután 5 órára hívják össze a KB zárt ülését. Kádár János előadásában: „*Az ülésen egy napirend szerepel*”⁸³ „*Kiegészítő előadást tart: Biszku Béla.*”

A december 21-i KB ülésen⁸⁴ elhangzott referátum és a hozzászólások elemzése külön tanulmányt igényel. Kádár - Biszku által kiegészített - beszámolójában

⁷⁹Vö.: *Társadalmi Szemle* 1964.4.p.25.

⁸⁰Vö.: 35 jegyzetben írt mű.p.16.

⁸¹Magyarul : A JKSZ programja (Fórum 1958)

⁸²MOL 288 fond 5/55 ő. e.

⁸³Zárójelben kézírással „*Büntetőpolitikai*”

⁸⁴MOL 288 fond 4/14/1 ő. e.

egy nagyszabású összeesküvés képét vázolta fel a KB tagjai előtt. A 21 felszólaló lényegében elfogadta a PB határozatát.

A zárt ülés határozata szerint: „A Központi bizottság tudomásul veszi, hogy a Magyar Népköztársaság igazságügyi szerveinek szabad folyást kell engedni a törvény által előírt büntető eljárás lefolytatására: Nagy Imre, Donáth Ferenc, Szilágyi József, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós, Fazekas György, Táncos Gáspár és Haraszi Sándor állampolgárokkal szemben.....Szabad folyást kell engedni a büntető eljárás lefolytatásának továbbá Tildi (sic!) Zoltán, Maléter Pál Kopácsi Sándor, Gimes Miklós Erdős Péter és a megszökött Király Béla állampolgárokkal szemben.”⁸⁵

Döntés született arról is, hogy a „Politikai Bizottság írásban tájékoztassa a Jugoszláv Kommunista Szövetsége Központi Bizottságának elnökét arról, hogy az aláírás időpontjában előttünk nem ismert, utólag kiderült súlyos tények teljesen hatálytalanították szóban forgó személyekkel kapcsolatos 1956. november 19-i kétoldalú megállapodást, s így ez a magyar szervekre többé semmiféle kötelezettséggel nem jár.”⁸⁶ (Arra persze nem kapunk választ, hogy a november 19-i megállapodást milyen új tények alapján tekintették tágytalannak nyomban az után, hogy Nagy Imre kilépett a nagykövetség kapuján!)

1958. február 6-án dr. Radó Zoltán megkezdte a Nagy Imre-per tárgyalását. Radó azonban másnap a tárgyaláson rosszul lett és szívinfarktus gyanújával kórházba kellett szállítani. A per későbbi időpontban való folytatása azonban koránt sem Radó bíró betegsége miatt váratott magára hónapokat. A KB február 14-i ülésén⁸⁷ ismét felmerült a Nagy Imre - per. Kádár szerint: „Most az az időszak következik, amikor a bírósági tárgyalás kerül napirendre és ezt újra meg kell fontolni. A bírósági tárgyalásnak, az ítéletnek a várható politikai hatása: a harc éleződése, főleg külföld felé...Most a fő cél a hidegháború megtörése, az időpont erre most kedvező, jók a pozícióink. Ebbe a nemzetközi képbe illesztve kell a Nagy Imre ügyet nézni.”⁸⁸ Kádár tehát nem akarta a Nagy Imre ügyet - amely a tervezett szovjet - amerikai csúcstalálkozót megzavarhatta, esetleg megghiúsítását vonhatja maga után - siettetni. „Mi nem adhatunk a kezükbe egy érvet, hogy ezt, a számunkra kedvező helyzetet megfordítsuk. Persze a végső következtetést illetően nem kellene félnünk, sokat ellenünk nem tehetnek, de védekező pozícióból támadó pozícióba kerülhetnek, amivel sok eddigi

⁸⁵Uo.p.1. Eljárási kegyelmet kell biztosítani Szántó Zoltán, Lukács György, Vas Zoltán Újhelyi Szilárd és Rajk Lászlóné, továbbá Deszpot László volt r. [rendőr] őrnagy, Vári József volt av.[államvédelmi] őrnagy, Kiss István volt r. alezr[alezredes]. Lantos József volt r. őrnagy, Szűcs Miklós volt h.[határőr]ezr. [ezredes]Pártai Tivadar v. [volt] képviselő esetében.

⁸⁶Uo.p.2.

⁸⁷MOL.288 fond 4/15/1 ó. e.

⁸⁸Uo.p.3-5.

eredményünket visszavethetnék...Mit tudunk most csinálni? 1/Elhalasztjuk; 2/Befejezzük, de befolyásoljuk a peres eljárást, hogy olyan ítéletet hozzanak, ami nem élezné a nemzetközi helyzetet. Ez a variáció azonban nagyon rossz lenne. Javasolja, hogy a Központi Bizottság vegye tudomásul ezt a mérlegelést és járuljon hozzá a per befejezésének elhalasztásához”. Figyelemre méltó minden esetre Kádár János egy mondata, amely a KB tagok hozzászólásaira adott válaszában mondott: „*Mi inkább az elnapolás mellett vagyunk, minthogy enyhe ítéletet hozzunk most.*”⁸⁹ Mindebből kitetszik: a PB egy percig sem gondolt arra, hogy a Nagy Imre - perben ne szülessenek meg a halálos ítéletek (Moszkva jóváhagyásával).

A Nagy Imre - pertől⁹⁰ az eljárásjogi szabályok megsértésével⁹¹ elkülönítették dr. Szilágyi József ügyét,⁹² amelyet a dr. Vida Ferenc⁹³ vezette népbírói tanácsra szignált a Legfelsőbb Bíróság elnöke. A népbírók⁹⁴ és a jegyzőkönyvvezetőre, valamint az eljáró ügyész⁹⁵ személyére a belügyminisztérium „*tett javaslatot*”. A népbírók között szereplő Lakatos Péterné⁹⁶ a per idején érvényes eljárásjogi szabályok szerint,⁹⁷ mint bíró *ki volt zárva az ügyből, mert egyrészt férje* a forradalom alatt elesett a köztársaságtéri harcok során, másrészt ő maga is a felkelők fogságában volt, s így tőle az ügy tárgyilagosa elbírálása nem volt várható.⁹⁸

A Vida – tanács, a Szilágyi József elleni pert 1958. április 16-18 között tárgyalta és hozott az ügyben halálos ítéletet, amelyet április 24-én végre is hajtottak.

A Nagy Imre- per tárgyalása csak 1958.június 9-én folytatott (pontosabban kezdődött) a Vida - tanács előtt. Közben a nagypolitikában tovább folyt a

⁸⁹Uo. p.

⁹⁰A Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának eredeti száma TB NB 003/1858/18 - MOL XX - 5 h

⁹¹Vö.: A törvényességi óvás folytán hozott ítéletet Legfelsőbb Bíróság Eln.Tan.B. törv.660/1989/6 - 1989.júl.6.Közli:Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Gyöző, Zanathy János, Zinner Tibor (Bp.1995) p.932-959

⁹²TB NB 003/1958/12

⁹³dr.Vida Ferenc(1911-1990) ügyvéd, majd 1945 után a kommunista pártapparátus, a BM ÁEK dolgozója 1951-ig.Osztályvezető az IM-ben.1953 nov. 18-tól 1972 okt.31-i nyugdíjazásáig a Legfelsőbb Bíróság bírāja,tanácselnök, kollégiumvezető helyettes.

⁹⁴A BM által kijelölt népbírók Lakatos Pálné, Sulyán György, Fehér Kálmán,Bíró Mihály

⁹⁵ A vádat képviselte: dr. Szalay József (1908-1969) 1945 - től a budapesti Népbírói Tanács, majd a Népügyészség,a Budapesti Államügyészség ügyésze.1952. október 14-től szolgál a Legfőbb Államügyészségen.1955.augusztus 3-tól a a legfőbb ügyész első helyettese. (Non György kinevezéséig a Legfőbb Ügyészség vezetője).1960.jún.12-1963.márc.20-ig az igazságügy- miniszter első helyettese,1963március 20-tól a Legfelsőbb bíróság elnöke 1968.márc.30-ig.

Ügyészként dolgozott még a perben dr. Béres Miklós (1912 - ?) jogász,munkaszolgálatos,majd 1945-től az ÁVO (ÁVH) tagja,1956-tól av. őrnagy,1953.okt.-tól a Legfőbb Ügyészség Politikai osztály helyettes vezetője,1960-1962 aug.15-ig vezetője.

⁹⁶Lakatos Péterné (1927) népbíró 1957. ápr.8- 1958 .szept.15.Később a Fővárosi Bíróság tanácsvezető bírāja.

⁹⁷Büntető perrendtartás (Bp.) 13.§.e/.pontja.

⁹⁸Minderre rámutat a Nagy Imre-perben emelt törvényességi óvás és a felmentő ítélet indokolása is. Vö.: Iratok...p..12-923.

Hruscsov - Tito csendes párviadal, amelynek - közvetítőként - Kádár János is részese volt. Hruscsovnak meg kellett tudnia, hogy Tito nem hajlandó a moszkvai karám engedelmes bárányaként fejet hajtani. Mindezt Hruscsov magyarországi látogatásakor - 1958. április 4-én - közölte a Kádár. Többen - így Méray Tibor is - úgy vélik „ekkor pecsételődött meg Nagy Imre sorsa”.⁹⁹ Mi ebben a kérdésben - a jelenlegi adatok birtokában, inkább úgy véljük, *nem változott meg Nagy Imre javára az 1957. november 7-ét követő a szovjet álláspont*. Mint láttuk, a per halasztásakor hozott döntésénél fel sem merült egy esetleges enyhébb elbírálás lehetősége. Így Hruscsov 1958. június 3-i szófiai beszéde,¹⁰⁰ amelyben a jugoszláv nagykövetséget és a „kapituláns és áruló Nagy Imre csoport” együttműködése említetett, valóban a halálos ítélettel volt egyenértékű, de *nem volt új fejlemény* az eddigiekhez képest.

Mindezekre figyelemmel, aligha hihető az a szovjet részről előadott verzió, amelyet Horn Gyula ismertetett az MSZMP KB előtt 1989, hogy ti. Hruscsov Nagy Imre felelősségre vonása kapcsán nem büntető eljárásra, hanem *pártfegyelmi* gondolt.¹⁰¹

A Nagy Imre - per hatalmas iratanyagának közzététele - még inkább a per részletes elemzésének közreadása - a történetírás olyan adóssága, amelyet - előre láthatólag - nem egyhamar fog leróni. Azon minden esetre érdemes elgondolkodni, hogy a nemzeti önismeret az előrébbvaló, vagy egyes érintettek esetleges személyes érdekei.

Mielőtt azonban Vida Ferenc tanácselnök - június 15-én - kihirdette a tőle »elvárt« ítéletet, június 6-án az MSZMP KB - zárt ülés keretében - hagyta jóvá, ami voltaképpen már régen elvégeztetett: „A Központi Bizottság megállapítja, hogy a Népköztársaság törvényes rendjének megdöntésében bűnös, különleges ellenforradalmi csoporttal szemben szabad folyást kell engedni a törvényes eljárásnak”.¹⁰²

Ez a jóváhagyás szükséges volt még a „Nagy Imre I. r. vádlott” halálos ítéletének azonnali, (június 16) végrehajtásához. Halálos ítélet sújtotta még Gimes Miklós III. r. vádlottat, Maléter Pál V. r. vádlottat. Donáth Ferenc II. r. vádlott 12 évet, Tildy Zoltán IV. r. vádlott 6 évet, Kopácsi Sándor VI. r. vádlott életfogytig tartó szabadságvesztést, Jánosi Ferenc VII. r. vádlott 8 évet és Vásárhelyi Miklós VIII. r. vádlott 5 évet kapott.

⁹⁹Méray: id. mű.p.355

¹⁰⁰„A budapesti ellenforradalmi puccs idején a jugoszláv nagykövetség a központja lett azoknak, akik elkezdték a harcot a magyar népi demokrácia ellen, a nagykövetség menedéke lett a kapituláns Nagy Imre - Losonczy csoportnak.”

A beszédet idézi Méray is p.355.

¹⁰¹ Vö.: Kahler Frigyes: Az Igazság Canossa- járása Antológia kiadó Lakitelek 2014.p.58 – 64.

¹⁰²MOL 288 fond 4/17. ö. é. .p.1.

Bolsevik szokás szerint először a PB nyilatkozott¹⁰³ a „Nagy Imréék elleni ítélettel kapcsolatos tennivalókról”. Ez után az »dolgozók« kivégzéseket helyeső véleményéről érkeztek a jelentések. Természetesen csak abból a szempontból érte kritika az ítéletet, voltak»enyhe« büntetések is.¹⁰⁴ Mindezt jelentette azután Budapestről F. Asztafjev követ 1958. június 18-án Ny. Sz. Hruscsovnak: „...a magyar dolgozók többsége helyesléssel fogadta a Nagy Imre és társai elleni ítéletet. Mint Münnich és Sándor elvtársak közölték a munkások nagy része igazságosnak tartja az ítéletet...Sándor elvtár szerint egyes egyéni parasztok sajnálkoznak Nagy Imre kivégzése miatt...az értelmiség nem nyilvánít vélemény a perről...attól fél, hogy árulással vádolják meg.”¹⁰⁵

Azután - mintegy három hónap múlva - az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály 5 pontban foglalt jelentést készített a PB számára.¹⁰⁶ Ez nem más, mint a június 17-i PB ülés dokumentumának szolgálai lemásolása.

A külföld számalmasan hamar nyugodott bele a történetekbe.

Faludy György¹⁰⁷ így látta a helyzetet 1959-ben:

„S van - e választás a hét hájjal megkent
tömeggyilkos moszkvai banditák
s Washington gyáva, rothadástól gennyes
hülyéi között, míg ilyen a világ ?”

Magyarországon pedig a megtorlás műve koránt sem fejeződött be.....

*Nyugatról – Tóth Ilona – ügy – Obersovszky – Gáli- ügy*¹⁰⁸

„Ha a Tóth Ilona ügye külföldön nagyjelentőségűvé vált, akkor ez nemcsak emberbaráti célt szolgál, hanem azért van, mert ebben a perben túlnyomórészt intellektuális fiatalok vannak. Megölhetjük a prolikat, nem csinálnak cirkuszt”¹⁰⁹ - fakadt ki Marosán György a PB 1957. július 2-i ülésén. Tóth Ilona (1936-1957) szigorló orvos és társa ellen indult – a mai napig sok vitát kiváltó

¹⁰³MOL 288 fond 5/83 ö e,a PB 1958 jún.17.i üléséről.

¹⁰⁴MOL 288 fond 30/1958/6.óé.BM Karhatalom Országos Parancsnoksága -"A személyi állomány hangulata Nagy Imre és büntársai elítélésével kapcsolatban".

MOL 288 fond 30/1958/4 ö. e "Jelentés a politikai hangulatról Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntető eljárással kapcsolatban" A BM ORFK Vezetőjének Politikai Helyettesétől és Uo. megýnyként.

¹⁰⁵A "Jelcin-dosszié" p.213-214.

¹⁰⁶MOL 288 fond 22/1958 1 óe.p.80-84.

¹⁰⁷Faludy György: Nagy Imre szelleméhez in: *Versek (Bp.1995) p.404.*

¹⁰⁸ Részletesen vö.:M. Kiss Sándor – Kiss Réka: A csalogány elszállt Kairosz Kiadó Bp. 2007. Jogi szempontból a pert Jobbágyi Gábor dolgozta fel: A néma tajp – Tóth Ilona az orvosi kar mártírja Kairosz Kiadó Bp.2006.

¹⁰⁹ MOL. 288.fond-5/33 ö. e. . p. 15

büntetőügyben¹¹⁰ – valóban *nagy nemzetközi tiltakozást váltott ki* egyrészt Tóth Ilona, másrészt a két író – újságíró - Obersovszky Gyula¹¹¹ és Gáli József¹¹² ellen indított büntetőeljárás. A nyugati világban - a megmozduló egyetemi ifjúság mellett olyan baloldali elkötelezettségű értelmiségiek, mint *Sartre* és *Camus* is aktívan lépett fel a megtorlás áldozatai – különösen az írók - védelmében. Hasonló módon tett az indiai miniszterelnök - *Dzsawaharlal Nehru* – is. Különösen nagy érzelmi hullámokat vetett Obersovszky Gyula és Gáli József első fokú – enyhe – ítélete után a halálos ítélet kimondása. Franciaországban a halálos ítéletek kihirdetése után *Csongovai Per Olaf*¹¹³ szervezett jelentős megmozdulásokat az ítélet ellen. Csongovai Per Olaf – maga is a forradalom aktív harcosa volt, Angyal István barátja, a Tűzoltó utcai fegyveres csoport egyik vezetője. November 4 –e után, a Péterfy Sándor u-i kórházban szerveződő ellenállókhoz tartozott. Párizsba emigrált, majd nagy aktivitással szervezte a tiltakozó mozgalmat ellenálló társai megmentése érdekében. Az akció részleges sikert hozott. Tóth Ilonát nem tudták megmenteni. Őt három társával¹¹⁴ kivégezték. A másodfokon halálbüntetést kapott Obersovszky Gyula és Gáli József esetében engedett a hatalom a nemzetközi nyomásnak, mindketten kegyelemben részesülte. *Obersovszky Gyula* – forrásaira való utalás mellőzésével – *elmondta* e sorok írójának azt a meggyőződését, hogy életüket *Nehru* miniszterelnöknek köszönhetik, aki ügyökben Hruscsovot hívta fel. Hruscsov - aki ígéretet tett a két író életének megkímélésére.

¹¹⁰ Vö.: Kézikönyv III.p.43-44;p 219. .A Budapesti Fővárosi Bíróság 1957. április 8. napján kelt B.VII. 164/1957/46 számú ítéletét. B.-né Tóth Matild tanácsa hozta. Másodfokon a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbíróági Tanácsa 1957. június 20 napján kelt és jogerőre emelkedett Nbf.III.5019/1957/96 sz. alatt járt el. A tanács elnöke Radó Zoltán volt. Az elítélés semmiségét a Fővárosi Bíróság 9. B.56/2001/2 sz. végzése 2001. február 19 napján jogerősen kimondta.

¹¹¹ Obersovszky Gyula (1927. jan.1 Pécs – 2001. márc.15 Budapest) 1944-től a MKP tagja, részt vett a földosztásban. 1946 –től a NÉKOSZ mozgalom aktivistája.1949 –ben dramaturg szakon végzett a Színház és Filmművészeti Főiskolán. Debrecenben újságíró (1949 -1954) Kizárták a MDP –ből és elvesztette az állását is. Budapesten a Népművelési Intézet munkatársaként kapott munkát, színházi tanfolyamokat vezetett(1954 -1955) 1956. október 23.-án este jelen volt a rádió ostrománál. Okt. 24 –től az Igazság c. lapot szerkesztette, nov. 4 után az Élünk c. illegális lap szerkesztője, a Péterfy Sándor u-i kórházban szerveződő ellenálló csoport tagja. Részt vett a november 23 –i néma tüntetés és a dec.4-i nőtüntetés szervezésében. A Tóth Ilona per V. r. vádlottjaként első fokon 3 évi szabadságvesztésre, másodfokon halálra ítélték. Kegyelemből a büntetést életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. 1963-as közkegyelemmel szabadult. 1989-ig a Sportfogadás c lap szerkesztője. 1988-ban a TIB alapító tagja. 1991.-től a Vagyok egyszemélyes újságot szerkesztette.

¹¹² Gáli József (1930.febr.10 Gyula – 1981. márc.5 Budapest) Író,dramaturg. Családjával együtt Auschwitzba hurcolták, s csak ő élte meg a tábor felszabadulását. A Színház és Filmművészeti Főiskolán hallgatója, de 1949 –ben osztályidegennek nyilvánították és kizárták a főiskoláról. 1951-ben Erős János c. gyermekdarabjáért József Attila díjat kapott és engedélyezték tanulmányai folytatását 1954-ben szerzett diplomát. 1956. okt. 6- án bemutatott Szabadsághegy c. darabja rendszer ellenes demonstrációként hatott. Október 25-től az Igazság, november 7-től az Élünk szerkesztésében és kiadásában vett részt.1956. december 5 –én tartóztatták le. A Tóth Ilona- per VI. r vádlottjaként első fokon 1 évet kapott, amelyet másodfokon halálbüntetésre súlyosbítottak. Az ítéletet kegyelemből 15 évi szabadságvesztésre változtatták át, amelyből 1961 –ben kegyelemmel szabadult. 1953 -1975 között a az OSZK Színháztörténeti Társaság munkatársa.

¹¹³ Csongovai Per Olaf (*1930. szept. 12 Ankara) magyar – svéd család fia. Apja 1919 után menekült Svédországba.

¹¹⁴ Gyöngyösi Miklós II. r. Gönczi Ferenc III. r. és Kovács Ferenc X. r. vádlott.

Kétségtelen tény, hogy az ilyen – és ehhez hasonló – intervenciók nem írások hátrahagyásával folytak. Így jórészt a véletlen műve, hogy a történész olyan forrásra bukkan, amely valamely sikeres, vagy sikertelen mentőakcióra utal.

M. Kiss Sándor legújabb kutatásai szerint¹¹⁵ ugyanakkor egy másik – valószínűbb – történet bontakozik ki. E szerint *Gobbi Hilda és Major Tamás* járt el az ügyben. Major – aki a KB tagja volt – vezette fel Kádár előtt a Gálival és Obersovszkyval szemben kiszabott halálbüntetés káros politikai hozadékát – eredményesen.

Összegzés:

Az 1956-os megtorlás éveiben Magyarországon- mint arra negyedik semmisségi törvény indokolása rámutatott - nincs független bíróság. A bírói döntésekben – ritka kivételtől eltekintve – a politikai akarat jelenik meg. A bírói tevékenység közvetlen és közvetett politikai irányítás alatt áll. Érvényesültek igen durva beavatkozások, de – szűk körben mentőakciók is.

A forradalom jogi megtorlásának folyamatába a Szovjetunió pártvezetése közvetlenül is beavatkozott, ahol ezt érdekében állónak látta. Kína részben közvetetten, részben a szovjet vezetés útján a megtorlás fokozásának álláspontján volt.

A vádlottak érdekében történő intervenció külföldi (baloldali) értelmiségiek és az el nem kötelezett államok vezetői, - első sorban India részéről – léptek fel a megtorlás tompítása, s egyes vádlottak életének megmentése érdekében - olykor sikerrel.

A Nyugat európai kommunista pártokra a magyar forradalom leverése és a megtorlás átmeneti támogatás veszteséget jelentett ugyan, de a „szabad világ” igen hamar napirendre tért a szovjet erőszak felett. A magyar forradalom a politikai propaganda eszköztárába szorult vissza.

Az USA a magyar ügynek az ENSZ közgyűlés napirendjéről való levétele és a Kádár kormány diplomáciai elismerése fejében kialakította az 1963 évi 4. tvr.-el kihirdetett közkegyelmet, amelynek köszönhetően 3480 fogoly szabadult, de a fegyveres harcosok – mint köztörvényes elítéltek – (mintegy 600 fő) továbbra is börtönbe maradt és csak a hetvenes években szabadult.

¹¹⁵ M. Kiss Sándor: Csalogányvadászok Éghajlat kiadó Bp. 2015 p. 97, 99-102 Vö.még az ott hivatkozott MSZMP KB1957. június22.-i jegyzőkönyvét.